

KAZAKİSTAN'IN ÇOK YÖNLÜ ENERJİ POLİTİKASI VE HAZAR DENİZİ

Yerkinay ONGAROVA¹

Geliş Tarihi/Received Date: 13.04.2017-Kabul Tarihi/Accepted Date: 09.08.2017

Doi: 10.30913/alinterisosbil.306038

Atıf Künyesi: Ongarova, Yerkinay, “Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi”, *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, C. 2, S. 3, 2018, ss. 1-21.

Öz

Kazakistan dış politikasında en önemli şey hidrokarbonların üretimi ve ihracatı dâhil olmak üzere enerji güzergâhlarının geliştirilmesidir. Bazı tahminlere göre, kanıtlanmış hidrokarbon rezervlerinin varlığı ile Kazakistan dünyada 13. sırada yer almaktadır. Dünyanın kanıtlanmış rezervleri arasında payı: petrolde %3,2 iken (yaklaşık 5 milyar dolar ton), gazda %1,5'tir (yaklaşık 2 trilyon metreküp). Hidrokarbon faktörü Kazakistan'ın sadece ekonomik gelişmesinde değil aynı anda diplomatik ve uluslararası arenada konumunu genişletmesi için önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Kazakistan'ın Hazar Denizi'nde en büyük paya sahip olması ile diğer kıyıdaş devletlere göre enerji zenginliği konusunda Hazar'da ön sırada yer almaktadır. Bu ise jeopolitik açıdan uluslararası alanda Kazakistan'ı daha da önemi konuma getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hazar Denizi, Kazakistan, Enerji, Petrol, Gaz.

Kazakhstan's Multiple Energy Policy and Caspian Sea

Abstract

The most important thing in Kazakhstan's foreign policy is the development of energy routes, including the production and export of hydrocarbons. According to some estimates, with the availability of proven hydrocarbon reserves, Kazakhstan ranks 13th in the world. Its share of the world's proven reserves is: 3.2% in oil (about 5 billion dollars), 1.5% in gas (about 2 trillion cubic meters). The hydrocarbon factor plays an important role not only in Kazakhstan's economic development, but also in expanding its position in diplomatic and international spheres. Especially Kazakhstan has the largest share in the Caspian Sea, and according to other coastal states, it is at the forefront of the Caspian in terms of energy richness. This, on the other hand, makes Kazakhstan more important in the international arena in terms of geopolitics.

Keywords: Caspian Sea, Kazakhstan, Energy, Oil, Gas.

¹ Dr., Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü email:aidmukas@mail.ru

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Orta Asya Cumhuriyetleri, bağımsızlık sonrası enerji kaynaklarının üretimi ve bu kaynakların ihraç edilmesi için yeni bir döneme girmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik ilişkilerini geliştirme amaçlı Kazakistan da bölgenin enerji kaynaklarından faydalanmak isteyen Rusya, Çin, ABD ve AB gibi güçlerle politikalar izlemeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Orta Asya jeopolitik açıdan ön plana çıkmıştır. Kazakistan'da Sovyet sonrası kurulan konsorsiyumlar, bilhassa Hazar'da yaptıkları arama çalışmaları sonucunda, ciddi oranda doğalgaz rezervleri bulmuşlardır. Enerji alanında küresel rekabet ile küresel uzlaşma arasındaki mücadele bağlamında Orta Asya ülkelerinin şekillenmesi beklenmektedir. Bu bakımdan Orta Asya devletleri arasında dış politikada kendi çıkarlarını nispeten daha iyi aktarabilen ülke Kazakistan olmuştur. Özellikle Hazar Denizi bölgesinde kıyısı olan Kazakistan Cumhuriyeti jeo-ekonomik ve jeopolitik stratejiler niteliklerinde önem taşımaktadır. Bu gerçeğin ana önemi ülkenin yakıt ve enerji kompleksi de dâhil olmak üzere ilk ve en önemli üretim ve hidrokarbonların ihracatı yanı sıra ulaşım ve iletişim alanında kalkınması ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce, Kazakistan coğrafi konumu ile dünyanın deniz yollarına erişim eksikliğini gidermesi gerekir. Hazar faktörü ise bir deniz gücü olarak Kazakistan'ın kendini konumlandırması için önemlidir. Bu bağlamda ülke Hazar'ın deniz statüsüne erişmesi için gerekli nitelikleri oluşturmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Kazakistan'da hidrokarbonlar genel tahminlere göre 17 milyar tonu oluşturmaktadır. Bunların 8 milyar tonunu Hazar Denizi'nde bulunan Kazakistan kıyısında bulunmaktadır. Genel olarak Hazar'da bulunan kaynakların Kazakistan topraklarının yaklaşık %62'lik bir alanını kaplamaktadır. Buradan hareketle çalışmanın ana konusunu, zengin enerji kaynaklarına sahip olan Kazakistan'ın enerji alanında izlediği çok yönlü enerji politikası analiz edilecektir.

1. KAZAKİSTAN'DA İLK PETROL KEŞİFLERİ

Hazar havzasının petrolle zengin olan kıyısı Kazakistan kıyısıdır. Hazar'ın Kazakistan'a ait kısmındaki petrole ilişkin ilk bilgilere Rusların bölgeyi işgalinden sonra rastlanmaktadır. Konu, 1860 senesinde coğrafyacı N.A.Seversev tarafından Rusya'nın 'Dağ Dergisi'nde kaleme alınmıştır. Seversev bu yazısında İ.Barşov'la beraber Kırgız² steplerinin Batı bölgesi hakkında bilgiler vermiştir. Seversev petrolün 'Munaylı' kaynağından çıktığını vurgulayarak şöyle yazmıştır: 'Petrol, petrolden

² Ruslar 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar Kazaklar'a Kırgız-Kaysak, Kara Kırgızlar demişlerdir.

oluşan tepeciğin ucundan sızan su üzerinde çıkmakta idi (Naushabayeva, 1999:11).

N.Seversev'in verilerine göre, 1874 senesinde Rusya Jeolojik Komitesi bu bölgeye dağ mühendisi D.V.Kirpiçnikov başkanlığında bir araştırma ekibi göndermiştir. O zamana kadar bölge araştırılmamıştır. Ekip çalışma sonucu, Mahat (Dassor) Karacingil ve İmankara yataklarında büyük miktarda petrol bulunduğunu tespit etmiştir. 1892'de bölgede S.N.Nikitin önderliğindeki bir araştırma ekibi, kuyu kazma makinaları ile araştırma işlerine başlamış ve 7-9 metre derinliğinde birkaç kuyu kazdıktan sonra yörenin, dönemin iş adamlarının dikkatlerini çekebilecek kadar elverişli olduğunu kanıtlamıştır. Aynı sene içerisinde Sol-İlesk'deki Y.Lebedev isimli avukat bu bölgedeki petrol araştırmaları için ilk müracaatı yapmıştır. Fakat 1894'te imtiyaz sözleşmesine göre Leman başkanlığındaki bu grup bundan sonraki dört sene içerisinde kazı araştırmaları sürdürmüş ve 60'a yakın kuyu tespit etmiştir. Daha sonra iş, gruptan Leman'ın tekeline geçmiştir. Karaçungal alanında derinliği 38 metreden 275 metreye ulaşan 21 kuyu açılmıştır. Nihayet Kasım 1899'da 40 metre derinliğindeki 7 numaralı kuyudan petrol fışkırmış ve günde 22-25 ton petrol elde edilmiştir. Bu tarih, Kazakistan petrolünün ilk keşif tarihidir. Mevcut kuyunun peşinden petrol İskin, Karaton ve Novobogatırsk kaynaklarından da elde edilmiştir. Gazeteler bu olayları asrın sansasyonu olarak yazmıştır. İş adamları arasında kargaşa başlamıştır. Ancak Leman daha uzun bir zaman Kazakistan petrolü üzerinde tekeline sürdürmüş ve sadece 1908'de Staheev adlı tüccarla anlaşma imzalayarak Emba-Hazar Petrol Birliği'ni inşa etmiştir. Fakat anlaşmanın üzerinden iki sene geçtikten sonra ortaklar birbirlerinden ayrılarak kendi şirketlerini oluşturmuşlardır: Leman İngiliz işadamlarıyla Ural-Hazar Petrol Birliği'ni, Staheev ise E.Nobel'le beraber 'Emba' şirketini kurmuşlardır. Böylece Kazakistan petrolleri de yabancı işadamların gözdesi haline gelmiştir. Ural-Hazar Petrol Birliği'nin araştırmaları başarı kaydetmiştir. Birlik, 29 Nisan 1911'de 225 metre derinliğinde kazılan Mahat Kuyusundan çok miktarda petrol elde etmiştir. Bu tarih Kazakistan'daki petrolün ilk sanayi üretimi olarak bilinmektedir. 29 Nisan 1911'de Mahat yakınlarındaki 266 metre derinliğindeki bir kuyudan 30 saat içerisinde 16.000 ton petrol elde edilmiştir. 1917'de bu bölge petrol elde etmede Rusya'dan sonra üçüncü sıraya gelmiştir. O zamanlar bu yöreden (Güney Emba'dan) 273.000 ton petrol çıkartılmıştır. 1917'de Emba bölgesinde toplam 8 petrol şirketi faaliyet göstermiştir (Balgınbayev, 1996:30).

2. ENERJİ POLİTİKASI

Petrol, sudan yoğun kıvamda, koyu renkli, artılmamış, kendisine özgü kokusu olan ve yeraltından çıkarılmış doğal, yanıcı bir mineral

yağdır. Latince 'de taş anlamına gelen petra ile yağ anlamına gelen oleum sözcüklerinden oluşmuştur. Doğalgaz da petrol gibi karbon bazlı bir fosil yakıttır. Oluşumu petrol ile aynıdır. Büyük oranda yer kabuğunun içinde metan, etan gibi çeşitli hidrokarbonlardan oluşan yanıcı bir gazdır. Fosil yakıtlar olarak adlandırılan petrol, doğalgaz ve kömür, teknik olarak çıkarılması en kolay ve en ucuz enerji kaynağıdır. Bu nedenle, dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu ekonomilerini fosil yakıtlara dayanarak inşa etmişlerdir. Öyle ki, 2010'da dünyanın birincil enerji tüketiminde %34,8 payı ile birinci sırada petrol yer alırken, %29 ile kömür ikinci sırada, %24.1 ile doğalgaz üçüncü sırada yer almıştır. Fosil yakıtların 2010 yılı itibariyle dünya birincil enerji tüketimindeki toplam payı %88.1'dir (BP Statistical Review Of World Energy Statistical Review Of World Energy, 2011).

Genel olarak dış politika elemanları; coğrafi yapı (deniz. vs), doğal kaynaklar, ekonomik yapı, askeri yapı ve nüfustur. Dış politikayı etkileyen elemanlar listesinde doğal kaynaklar da yer almaktadır. Böylece doğal kaynaklar da dış politikanın belirlenmesinde büyük bir rol oynadığını görebilmekteyiz (Sönmezoğlu, 2005:124).

Bu bağlamda Sönmezoğlu'nun vurgu yapmakta olduğu konu ise dış politikayı etkileyen unsurlar arasında enerji kaynaklarının da önem taşıdığıdır. Jeopolitik uzmanlarının da öne sürdüğü gibi, Sönmezoğlu da enerji kaynaklarının bir ülkenin dış politikasında vazgeçilmez bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda stratejik enerji elipsinde yer alan Hazar havzası, coğrafi konumu ile Kazakistan'a jeopolitik önem kazandırmaktadır. Bundan dolayı Kazakistan dış politikasında enerji politikası büyük önem taşımaktadır.

3. HAZAR HAVZASININ JEOPOLİTİK KONUMU

Son yıllarda Hazar Denizi, bir taraftan petrol yatırımları ve üretimi açısından dünyanın en fazla umut vadeden bölgesi haline gelirken, diğer taraftan da bölge kaynaklarına boru hatlarıyla erişim konusunda şiddetli rekabetin merkezinde yer almaktadır. Bölgede yaşanan etnik gerginlikle, siyasi istikrarsızlık, demokrasinin yavaş gelişimi ve jeopolitik rekabet konunun tarafları için endişe kaynağı olmaktadır. Hazar Havzası 1990 yılının sonuna doğru Körfez petrolüne alternatif arayan Batı Ülkeleri için enerji kaynakları giderek artan bir öneme sahip olmuştur. Ortadoğu'da, Sibiry-Kuzey Kutbundan sonra dünyanın üçüncü en büyük petrol ve doğalgaz rezervleri Hazar Bölgesinde bulunmaktadır (Yalçınkaya, 2006:45).

Hazar bölgesinde SSCB'nin dağılmasının ardından yeni devletlerin ortaya çıkması ve dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli orana sahip olmaları, hem komşu devletlerin hem de enerji arzına

Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi

İhtiyaç duyan büyük ekonomilerin ilgisini Hazar bölgesine ve Orta Asya'ya çekmiştir. Hazar bölgesi uluslararası alanda enerjinin yeni jeopolitiği olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde Hazar'a kıyıdaş ülkeler arasında anlaşmazlıklar kıyıda ve denizaltında bulunan petrol-doğalgaz rezervlerine ilişkin sorunlar yaratmakta ayrıca Trans-Hazar petrol-doğalgaz boru hatlarına ilişkin projeler için de engel oluşturmaktadır (Abilov, 2013:45).

Bu bağlamda paylaşma sorunlarını gidermek için 1998'de Rusya ile Kazakistan ve 2001 yılında Rusya ile Azerbaycan arasında ikili antlaşma yapılmıştır. 2003 yılında Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan arasında üçlü antlaşma elde edilmiştir. Bu antlaşmada Hazar Denizi'nin kuzey bölgesinde kalan %64'lük bölümünün ulusal bölgelere ayrılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu antlaşmada bölgesel dağılımın %27 Kazakistan, %19 Rusya ve %18 Azerbaycan şeklinde olacağı ifade edilmiştir. Diğer kıyı ülkelerinin aksine İran sadece 1921 ve 1940 tarihli antlaşmaların yürürlükte olduğu konusunda ısrarcı davranmakta, yapılacak herhangi bir yeni antlaşma ve protokole sıcak bakmamaktadır. Rusya ve İran dışındaki diğer üç ülkenin Hazar Denizi ile ilgili taleplerinin temelinde, denizaltındaki petrol ve gaz kaynaklarının bölüşülmesi yatmaktadır. Hazar denizindeki enerji kaynaklarının ticari açıdan paylaşılması konusundaki en şiddetli tartışma Azerbaycan-Türkmenistan ile Azerbaycan-İran arasında yaşanmaktadır. Rusya ve Kazakistan kendi aralarında 2002 yılında imzalamış oldukları protokolle Hazar bölgesi sorununu diplomatik açıdan çözmüşlerdir (Sultanov, 2013:19).

Günümüzde, Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğalgazıyla bunları taşıyacak boru hatları üzerinde verilen mücadele mevcuttur. Petrolün önemini en iyi biçimde, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler ve Rusya ilk önce anlamış ve petrolden en büyük kazancı da bu ülkeler elde etmiştir. Çağdaş teknolojinin verdiği olanaklar ve diplomasinin tüm incelikleri kullanılarak Ortadoğu, Kafkas ve Hazar'daki petrol ve doğal gaz için mücadele devam etmektedir. (Acar, 2013:30).

Hazar'ın kuzey kısmında kıyıdaş ülkelere (Rusya, Azerbaycan, Kazakistan) yapılan ikili ve üçlü antlaşmalar sonucu 2002 yılında Hazar'ın yeni jeopolitik formülü oluşmuştur:

- Üçlü Anlaşma: Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan, orta hat boyunca deniz yatağının bölüşülmesi ve deniz yüzeyinin ortak kullanımını savunurken,
- Türkmenistan denizin paylaşılması ilkesini benimsemekle birlikte bunun yöntemi konusunda fikir ayrılığına düşmüştür. Suyu da istemektedir.

– İran ise her iki paylaşım ilkesine de karşı olduğunu belirterek İran'ın Hazar'ın en az %20'sine sahip olması gerektiği yönündeki uzun dönemli duruşunu korumaktadır (Samedov, 2002:30).

Daha sonraki 2003 yılında Hazar'ın yeni jeopolitik konumu:

– Üçlü Anlaşma: Mayıs 2003'te Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan, Hazar konusunda "orta hat" yöntemine dayalı üç taraflı bir antlaşmayı yürürlüğe koymuşlardır. Kuzey Hazar'da sınırlar netleşmiştir.

– Bu anlaşmaya göre, münhasır ekonomik bölgelerin genişliği, devletlerin kıyı çizgilerine paralel ve eşit uzaklıkta olan orta bir hat üzerinden çizilmelidir.

– Karşı İttifak: Türkmenistan ve İran ise, Hazar'ın kuzeyindekilere karşı bir ittifak içindedir.
(http://slideplayer.biz.tr/slide/2403825/#.VtNKNbkaucg.odnoklassniki_ru, 20.05.2017)

Hazar'a kıyıdaş ülkelerin devlet başkanlarının ilk zirvesi, 2002 yılında Türkmenistan'da yapılmıştır. Hazar'ın statüsünün belirlenmesi için Aşkabat'ta başlayan zirvenin daha sonra 2007 yılında Tahran'da, 2010 yılında Bakü'de yapılmıştır. Dördüncü zirvenin 2014 Eylül ayının sonunda (29-30 Eylül) Rusya'da Astrahan şehrinde yapılması planlanmaktadır (Özdemir, 2007: 66).

Daha sonra 29 Eylül 2014'te Hazar'a kıyıdaş devlet liderlerinin Astrakhan'da IV Zirvesi gerçekleşmiştir. Beklendiği gibi, Hazar Denizi'nin hukuki statüsüyle ilgili sözleşmesi dikkat dışında kalmıştır. Ancak, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, zirvenin önemli sonuçlarından biri olarak bu belgenin geliştirilmesinde ciddi ilerleme olduğunu kaydetmişlerdir. Hatta Rusya Federasyonu'nun Cumhurbaşkanı yardımcısı Yuri Ushakov, zirveden birkaç gün önce sözleşmenin sonraki 2015 yılında yapılacak olan zirvede imzalanabileceğini dile getirmiştir. Olumlu atmosfer nedeniyle Azerbaycan, İran İslam Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Türkmenistan Cumhuriyeti liderleri bildiride aşağıdaki maddeleri tanımışlardır:

a) Kıyıdan 15 deniz mili mesafedeki denizalanı üzerinde birbirinin ulusal egemenlik haklarını tanıma;

b) Sınır ülkeye 10 deniz mili alanı çerçevesinde, su biyolojisi kaynaklarını çıkarmak için özel hak tanıma.

Hazar'a kıyıdaş devlet başkanlarının 2014 yılında Astrahan'da düzenlenen dördüncü zirvede elde ettikleri sonuçlara göre, 25 deniz mili üzerindeki kıyı devletlerinin egemen hakları olan, yargısıyla münhasır,

Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi

ekonomik bölge büyüklüğü tespit edilmiştir. Böylece denizin geri kalan yüzeyi ortak kullanımda olacaktır. Bu doğal olarak konunun tartışılmasında yeni kalıpları oluşturmuştur. (<http://ia-centr.ru/publications/23903/>, 15.01.2017)

Hazar çerçevesinde gerçekleşen son zirvede bazı gelişmeler olmuştur. 4.Hazar Zirvesi 29 Eylül 2014'te Rusya'nın Astrahan şehrinde gerçekleşmiştir. Hazar'a kıyıdaş beş ülke zirvede hukuki statüyle ilgili konuların çözümünü aramışlardır. Eylül'de Rusya'da düzenlenen 4. Hazar Zirvesi öncesinde Azerbaycan ile petrol arama anlaşması yapan İran, Hazar Denizi'nde etkinliğini arttırmayı hedeflemiştir. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının Hazar Denizi'nin orta ve kuzey kesimlerinde bulunduğunu göz önünde bulundurursak İran'ın sahip olduğu doğal kaynaklar, olabileceği alanlardan çok uzaktadır. Hazar Denizi'nin güneyinde, İran'ın sınır bölgesinde bilindiği kadarıyla çok fazla petrol ve doğalgaz kaynakları yoktur. Devam etmekte olan Şah Deniz Projesi İran'ın yüzde 10 paya sahip olduğuna dikkat çekmekte, ayrıca İran'ın Hazar'da temel hedefinin ekonomik çıkarlarını arttırmakta ve taraf devletlerin mutabakata yakın olmadığını da belirtmiştir. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ve İran Hazar Petrol Arama ve Üretim Şirketi arasında Hazar Denizi'nde petrol arama ve üretimi konusunda geçtiğimiz günlerde işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu yakın zamanlardaki gelişmeler Hazar Statü sorununun çözülebileceğinin habercisidir. İran'ın artık sert tavrından vazgeçebileceğinin işaretidir. (<http://haberciniz.biz/iran-hazarda-avantaj-arayisinda-3127100h.htm>, 27.08.2014)

Hazar Denizi'nin statüsü konusunda beşinci zirvenin 2016 yılında Astana'da yapılması beklenmiştir. Ancak, Astana'daki Temmuz ayında gerçekleşen Hazar ülkelerinin dışişleri bakanları toplantısı sırasında zirvenin ertelenmesi söz konusu olmuştur (Askarov, 2017:13).

Astrahan Devlet Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç.Dr. Sergei Novoselov'a göre, 2016'da gerçekleşmesi beklenen V.Hazar Zirvesi, Hazar Denizi hukuki statüsü ile ilgili uzlaşma eksikliğinden değil Ortadoğu'daki durumun keskin şiddetlenmesinden dolayı 2017 yılına ertelenmiştir. Suriye'deki çatışmaya Rusya Federasyonu'nun aktif katılımı Hazar Denizi'nde güç dengesi değişikliğine yol açmıştır. Suriye'deki İslam devleti militanlarının pozisyonlarına doğru (Rusya ve Kazakistan'da yasak olan örgütler) Hazar Filosu gemilerinin füze seyri başlatmasından sonra, Hazar ülkeleri Hazar Denizi'ni güç dengesi transformasyonu olarak kabul etmişlerdir. Bu dönüşümün sonuçları hem Rusya ile İran arasında bir ittifakı önemli ölçüde geliştirmesinde hem de Hazar Denizi'nin uluslararası statüsünü tanımlamada tarafların pozisyonlarının yakınlaşmasına yol açabilmektedir. Diğer taraftan Hazar Denizi'nin hava sahasını Suriye için

kullanması kıyı ülkelerini endişelendirmektedir. (<http://ia-centr.ru/publications/23903/>, 15.01.2017)

Genel olarak Hazar Denizi'nin hukuki statüsüyle ilgili sözleşmenin imzalanması, tüm Hazar ülkelerinde yabancı yatırım büyümesine yol açacaktır. Kazakistan'da ise sözleşme etkisi öncelikle Aktau, Bautino ve Kuryk limanlarında hissedilecektir. Kazakistan siyasetçisi Mırlan Nurtazin: "Astana'da bu yıl belgenin imzalanması dünyadaki siyasi duruma katkıda bulunacaktır. Jeopolitik durum sözleşmeyi gerektirmektedir. Hazar üzerinden geçen Rusya'nın Suriye topraklarına doğru füze fırlatması, mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde sözleşmenin kabul edilip imzalanmasını gerektirmektedir" (Zhiznin, Guliyev, 2012:242).

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev deneyimi ve siyasal aktif kişiliğinden dolayı sıradaki Zirveden maksimum verimli sonuçlar elde etmeyi hedeflemektedir. En büyük engel ise İran pozisyonudur. Tahran, sektörel paylaşım durumunda denizin yüzde 20 oranında eşit paya bölünmesi gerektiği konusunda ısrarını sürdürmektedir. Bununla birlikte, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında "Kapaz"/"Serdar" yatağı etrafındaki anlaşmazlık devam etmektedir. Taraflar Trans-Hazar altyapı projeleri üzerinde farklı görüşlere sahiptir. Rusya ve İran ise denizde herhangi bir sınır ötesi projelerinde tüm tarafların görüşlerini hesaba alması gerektiği konusunda ısrar etmektedir. Onlara göre Hazar ekolojisi çok hassastır ve herhangi bir teknolojik felaket sonucu herkesi etkileyecektir. Türkmenistan ise komşularının rızası olmadan bir Trans-Hazar boru inşa olasılığını sürekli savunmaktadır (<https://camonitor.kz/20936-kaspiyskoe-more-v-centre-vseobshego-vnimaniya.html>, erişim tarihi: 10.02.2017).

Bu doğrultuda Kazakistan'ın Hazar'da diğer kıyıdaş ülkelere göre büyük enerji payına sahip olması statü konusunda aktif katılmasına neden olmaktadır. Kıyıdaş ülkeler ile çatışmaya başvurmadan diyalog yoluyla sorunları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu sayede bölge güvenliğini göz ardı etmemektedir. Hazar'a kıyıdaş ülkeler ile karşılıklı işbirliğine dayanan girişimleri desteklemektedir.

Bununla birlikte modern jeopolitik alanda Hazar'ın rolünü şu şekilde açıklayabiliriz: genel coğrafi konumu ile Hazar bölgesi ve Körfez ülkeleri çerçevesinde enerji alanı meydana gelmektedir. Bu alanda küresel petrol rezervlerinin %70 ve doğalgaz %40 olarak yoğunlaştığını görmekteyiz. Yani gerçek şu ki, bu bölgede küresel enerji kaynakları vardır. Bu alanın önemi de Avrupa ve Asya'yı bağlayan önemli maden rezervlerin varlığının yanı sıra, ulaşım koridorları ile stratejisidir. Çünkü bölge, küresel jeopolitik ilişkilerde birçok ülkenin siyasi, stratejik, askeri

ve ekonomik çıkarlarının bir kombinasyonunu oluşturmaktadır (Sultanov, 2012:48).

4.KÜRESEL ALANDA HAZAR DENİZİ'NİN ÖNEMİ

Günümüzde dünya ülkelerinin %35-40 civarında olan doğalgazda ithalata olan bağımlılık oranı 2020'lerde %50'lere yükselmiş olacaktır. Avrupa özelinde konuya bakıldığında ise; doğalgazda %20 ve 2030'da ise %30'lara varacak şekilde, enerjide Avrupa'nın doğalgaza bağımlılığı söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, alternatif enerji kaynakları çerçevesinde, Hazar Havzası Avrupa açısından da önem arz etmektedir. Tabii ki konuya ilişkin önem derecesini daha da arttırmak ve anlamlı hale getirebilmek için Rusya dışı alternatif boru hatlarıyla Avrupa, enerji güvenliği açısından yeni adımlar atmaya çalışacaktır. Hazar'ın yaklaşık 200 milyar varil civarında olduğu hesaplanan petrol rezervleri, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) rezervlerine göre yaklaşık 3 kat fazladır. Hazar Havzası petrol rezervleri dünya rezervlerinin yaklaşık %10'una sahiptir (Aras, 2012:48).

Dünyanın en eski petrol üretim bölgelerinden biri olan Hazar, günümüzde petrolden ziyade doğalgaz kaynaklarıyla ön plana çıkmaktadır. Hazar Bölgesi'nin zengin doğalgaz rezervlerine sahip olması, bölgeyi son yıllarda küresel enerji piyasasının önemli bir aktörü haline getirmiştir. Aynı zamanda bölge kaynakları Avrupa'nın enerji arz güvenliğinde Rusya'ya karşı bir alternatif olarak da kullanılabilir. Hazar Bölgesi'nin önemi son yıllarda bölgede artan enerji projeleriyle farklı bir boyut kazanmıştır. Bu projelerin başında Azerbaycan'ın Hazar Bölgesi'nde üretimini gerçekleştirdiği Şahdeniz sahasındaki doğalgazın Avrupa'ya transferini sağlayacak olan Güney Gaz Koridoru (GGK) projesi gelmektedir. 2018 yılı itibarıyla transferine başlanacak doğalgaz ile birlikte Güney Gaz Koridoru (GGK), Hazar Bölgesi'nde bulunan doğalgaz kaynaklarının dünya pazarlarına açılmasında bir kilometre taşı olacaktır. Projenin bu bağlamda bölgede yüksek miktarda doğalgaz rezervi bulunduran diğer ülkelerin de küresel enerji piyasalarına entegre olmasına katkı sağlaması beklenmektedir (Karagül, 2016:10).

Hazar Bölgesi'nde bağımsızlığını 1990'lı yıllarda kazanan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan açısından sahip oldukları enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara açılması kalkınma süreçlerinin kritik bir parçası olarak görülmektedir. Bu durumun, söz konusu ülkelerin bölgedeki diğer iki önemli ülke olan Rusya ve İran'a enerji piyasasında rakip olacakları bir yapıyı beraberinde getirmesi öngörülmektedir. Küresel enerji piyasaları açısından sahip olduğu önem her geçen gün artan Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynakları ve bölge ülkeleri ilişkilerinin analiz edilmesi, hem Hazar Bölgesi çevresinde gelişen sorunların çözümüne hem de bölgenin enerji potansiyelinin değerlendirilmesine

ciddi katkı sağlayacaktır. Küresel enerji haritalarının yeniden çizildiği, bölgesel enerji denklemlerinin değişmeye başladığı günümüzde Hazar Bölgesi, bulundurduğu enerji kaynakları ile küresel enerji piyasaları açısından önemli bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Rezervler buldukları bölgelere göre incelendiğinde; Rusya ve Kazakistan'ın rezervleri onshore olarak tabir edilen kıyı bölgelerinde yoğunlaşırken Azerbaycan ve Türkmenistan'ın rezervleri ise offshore olarak bilinen kıyıdan uzak alanlarda bulunmaktadır. Doğalgaz üretiminin gerçekleştirildiği bölgelerden Rusya'nın Astrakhan ve Kazakistan'ın Tengiz sahaları onshore alanlar, Azerbaycan'ın Şahdeniz ve Türkmenistan'ın Çeleken sahası offshore alanlar olarak ön plana çıkmaktadır. Son dönemde küresel enerji piyasalarında Hazar Bölgesi'nin ön plana çıkmasında başlıca rol oynayan doğalgazın ülkeler arasındaki dağılımında Rusya en fazla rezerve sahip ülkedir. 3 trilyon metreküp rezerviyle bölgedeki toplam doğalgaz rezervlerinin yüzde 25'ini elinde bulunduran Rusya'yı 2,9 trilyon metreküp rezerviyle Kazakistan takip etmektedir. Azerbaycan, bölgenin en kısa kıyı şeridinde sahip ülkesi olmasına rağmen 1,4 trilyon metreküp doğalgaz rezervi ile üçüncü sırada gelmektedir. (Hekimoğlu, 2012:38)

Hazar Bölgesi'nin enerji görünümünü etkileyen faktörlerden biri bölgedeki enerji rezervleri üzerinde faaliyet gösteren şirketlerin yapısıdır. 1990'lı yıllara kadar SSCB hâkimiyeti altında bulunan bölgede SSCB'nin dağılma süreci ile bağımsızlıklarını kazanan ülkeler kendi enerji sektörlerini oluşturmaya başlamışlardır. SSCB döneminde kamu sektörünün enerji kaynakları üzerinde tekel olarak adlandırılabilir pozisyonunun Hazar Bölgesi çevresinde bulunan ülkeler tarafından günümüzde de devam ettirildiğinin altını çizmek gerekir. Bölge ülkeleri sahip oldukları enerji rezervlerini kalkınma süreçlerinin temel parçası olarak görürken bu durum enerji kaynaklarının stratejik önemini daha çok artırmaktadır. Enerji sektörünün ağırlıklı olarak devlet kontrolündeki kurumlar veya şirketlerden oluştuğu bölge ülkeleri, mevcut enerji rezervlerini verimli bir şekilde kullanamamaktadır. Avrupa'nın Rusya'ya karşı enerjide alternatif oluşturmak istemesi ve Hazar Bölgesi ülkelerinin de enerji kaynaklarını küresel pazarlara ihraç etme düşüncesi son dönemde enerji sektöründeki küresel firmalarla bölgedeki firmalar arasında konsorsiyum oluşumlarını meydana getirmiştir. Bu bağlamda bölgede aktif bir şekilde faaliyet gösteren LUKOIL, Gazprom, Rosneft gibi Rus şirketlerinin yanı sıra BP, Chevron, Shell gibi uluslararası şirketler; Azerbaycan'dan SOCAR, Kazakistan'dan KazMunaiGas gibi şirketlerle konsorsiyumlar kurarak bölgedeki enerji kaynaklarının aktif bir şekilde kullanılmasına olanak tanıyan işbirlikleri oluşturmuşlardır (Чеботарев, 2013:110).

5.KAZAKİSTAN'IN STRATEJİK GİRİŞİMLERİ

Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan Hazar Denizi'ne sınırı olan ülkelerdir. Batıda Azerbaycan ve Rusya, kuzeydoğuda Kazakistan, doğuda Türkmenistan, güneyde ise İran toprakları ile çevrelenmiştir. Rusya Federasyonu'nun 1.930 kilometre, Kazakistan'ın 2.340 kilometre, Türkmenistan'ın 1.200 kilometre, Azerbaycan'ın 800 kilometre ve İran'ın ise 740 kilometre uzunluğunda Hazar Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır. Jeopolitik anlamda Karadeniz, Kafkasya, Ortadoğu ve Orta Asya gibi bölgelere yakınlığından dolayı çok stratejik bir konuma sahiptir. Hazar Denizi doğal kaynaklar yönünden de oldukça zengindir (Okur, 2011:46).

Kazakistan'da, 100 yıldan fazla süredir petrol üretimi yapılmaktadır. Bu nedenle günümüzde Kazak ekonomisinin gelişmesinde ve bütçe gelirlerinin oluşmasında hidrokarbon kaynakları önemli bir paya sahiptir. Gerçek anlamda petrol üretimi ise 19. yüzyılda başlamıştır. Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkeler önemli petrol ve doğalgaz üretim sahalarına sahiptir. Hatta bölgenin petrol zenginliği Ortadoğu ile kıyaslanmaktadır. Yapılan hesaplamalara göre Hazar Denizi havzasında piyasa değeri 4 trilyon doları bulan 200 milyar varil civarında petrol rezervi bulunmaktadır. Bölgenin petrol zenginliği özellikle Azerbaycan ve Kazakistan'ın sahip olduğu kısımlarda yoğunlaşmıştır. Hazar Denizi petrol dışında sahip olduğu 8 trilyon metre küp doğal gaz rezerviyle de öne çıkmaktadır. Kıyıdaş ülkeler arasında Rusya en zengin doğalgaz yataklarına sahiptir. Azerbaycan ve Kazakistan'da da önemli oranda doğal gaz çıkartılmaktadır. Hazar Denizi havzasında enerji kaynakları bakımından paylarına çok az düşen kıyıdaş ülkeler ise Rusya ve İran'dır (Nogayeva, 2011:12).

Kazakistan hem kara yolu ile hem deniz yolu ile enerji taşımacılığında bulunmaktadır. 2007 yılından itibaren Kazakistan'ın Aktau deniz limanı, yük gemileri aracılığıyla petrol taşımacılığında düzenli bir azalış yaşamıştır. Petrol ürünleri trafiğinde yaşanan bu azalışın pek çok nedeni bulunmaktadır. Kazakistan petrol ve doğal gaz üretimini önceden belirlediği miktarda arttıramadığından, 2006 yılında inşa edilen Kazakistan-Çin boru hattının ilk bölümünü (Atasu – Alaşanko), deniz yoluyla taşınması gereken ham petrol ile doldurmaya başlamıştır. 2009 yılında boru hattının ikinci bölümünün (Kenkiyak-Kumkol) inşasının ardından, petrolün tankerler yoluyla taşınmasında bir azalışın yaşanması pahasına, petrolün bu boru hattı ile taşınmasına devam etme kararı verilmiştir. Buna ek olarak, Aralık 2008'de Tengiz-Novorossiysk boru hattının kapasitesinin yıllık 33 milyon tondan 67 milyon tona çıkarılmasıyla ilgili Anlaşma'nın imzalanmasıyla ham petrol bu boru hattına da yönlendirilmiştir. Kaşagan projesindeki gecikmeler nedeniyle,

petrol nakliyatında yaşanan kayıpları kısmen bile olsa telafi edecek ek petrol akışı gerçekleştirilememiştir. Yukarıda bahsedilen nedenlere bağlı olarak, 2008 yılında Aktau deniz limanında yapılan ham petrol ve petrol ürünleri nakliyatı 8.9 milyon ton olmuştur. Son üç yıl boyunca Kazakistan'da petrol üretiminin azalmasına neden olan petrol fiyatlarındaki sert düşüşe bağlı olarak Aktau deniz limanından ihraç edilen hidrokarbon miktarı, 2013 yılında 6.2 milyon ton iken sonraki iki yıl daha da azalarak 2014 yılında 5.9 milyon tona ve 2015 yılında 3.5 milyon tona düşmüştür (Ongarova, 2015:85).

Hazar Denizi'nde bulunan Kazak sektörü kapsamında Tengiz, Kaşagan, Royal, Satpayev, Hazar, Kalamkas-Sea, Nursultan (H Blok), Kurmangazi ve diğerleri dahil olmak üzere 120'de daha fazla alan araştırılmaktadır. Bu çerçevede daha çok yatırımcı çekmek ve daha çok alternatif güzergâhları inşa etmek amacı ile Astana çok yönlü girişimlerde bulunmakta ve çok vektörlü enerji politikasını yürütmektedir. Hazar Coğrafyasında düşen petrol fiyatları, sektörü ve yeni yatırımları etkilese de, mevcut üretimler ve planlanan (özellikle yabancı ortaklıklı olan projeler için) saha geliştirme çalışmaları devam etmektedir. İlgili ülkelerin hepsi petrol fiyatlarının tekrar toparlanması ile birlikte yabancı yatırımcıları ülkelere çekerek, yeni keşif ve saha geliştirme çalışmalarını hızlandırmayı ve bu sayede ekonomilerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Örneğin Kazakistan'da:

- Tengiz Sahası'ndan gelecek petrol hacmi de dikkate alındığı için, CPC Boru Hattının 35 milyon ton/yıl olan kapasitesinin 67 milyon ton/yıl olacak şekilde artırılma işlemlerinin yıl sonunda tamamlanacağı beklenmektedir.

- Kazakistan 2016 yılında toplamda 77 milyon ton petrol üretmeyi hedeflemektedir.

- 2015 yılında ise toplamda 79,4 milyon ton petrol ve 45,3 milyar m³ gaz üretmiştir. Bu göstermektedir ki, petrol fiyatlarındaki düşüş üretim beklentilerini çok etkilememiştir.

- Üretilen bu petrolün 38 milyon tonu CPC boru hattı ile, 12,4 milyon tonu Atyrau –Samara Boru Hattı ile dünya piyasalarına ve 4,8 milyon tonu ise Çin piyasalarına ihraç edilmiştir.

- Atyrau–Samara Boru Hattı kapasitesinin de 2017 yılında 30 milyar m³'ten 35 milyar m³'e çıkartılması planlanmaktadır. Tabii ki tüm bu planların ana etkenlerinden biri petrol fiyatları olacaktır.

- Özellikle Kashagan Sahasının üretime alınması ile 2020 yılında petrol üretiminin 130 milyon ton civarına çıkacağı öngörülmektedir (Akyener, 2016:4).

Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi

Kazakistan'da yeni büyük girişimlerden ziyade, mevcut projelerin geliştirilmesi ve devam etmesi için olağan girişimler sürdürülmektedir:

- Kasım ayında günlük 75 000 varil üretim seviyesine ulaşacağı beklenen Kaşagan sahasının resmi üretime başlama tarihinin 23 Ekim olacağı duyurulmuştur.

- Kazakistan'ın KazMunaiGas şirketi, Rus ortağı ile Rusya'nın Hazar Denizi'ndeki kıta sahanlığı içerisinde yer alan Tsentrlyana sahasını geliştirme konusunda faaliyetlerine başlayacaktır.

- Kazakistan 2016 sonunda Çin'e gaz ihraç etmeye başlayacağını duyurmuştur (Derman ve Ongarova, 2014:85).

2015 yılına kadar hesaplanan Hazar Denizi'ndeki Kazakistan sektörünün geliştirilmesi ile ilgili devlet programı onaylandı. Bu onay Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın 16 Mayıs 2003 tarihli kararıyla gerçekleşmiştir. Programın amacı Cumhuriyetin hidrokarbon potansiyeli gelişimini yeniden canlandırmaktır. Dolayısıyla, yük konteynurlarının taşınması konusunda Aktau deniz limanının tesislerinin yeniden oryantasyonuyla ilgili talepler artmıştı. Ulaştırma süresinin ve yük teslim maliyetlerinin azaltılması yoluyla yük taşımacılığını arttırmak ve deniz limanının geleneksel Avrupa-Çin taşıma koridorlarıyla (Trans-Sibirya koridoru ve Güney deniz güzergahı) rekabet edebilmesine yardımcı olmak için Kazakistan, Aktau Uluslararası Deniz Ticareti Limanı'nın genişletilmesiyle ilgili daha önce bir proje başlatmıştır. 2006 yılında uygulanmaya başlayan proje çerçevesinde Aktau Deniz Limanı Kuzey Terminali'nin kurulması planlanmıştır. Bu projenin maliyeti 32.2 milyar tengedir. Projeye göre, deniz limanının alanının 22,000 hektar artırılarak 45,000 hektardan 67,000 hektara çıkarılması gerekmektedir. Projenin uygulanmasıyla, Aktau deniz limanının yıllık transit kapasitesinin, 18 milyon tondan 23 milyon tona çıkarılması planlanmaktadır (Parkhomchik, 2016, s.22).

Kazakistan'da genel olarak Hazar bölgesi enerji görünümüyle, Kazakistan Enerji Bakanı Kanat Bozumbayev yaptığı bir açıklamada bu yıl (2016 yılı) 74 milyon ton ham petrol üretmeyi planladıklarını belirtmiştir. "Planımız küresel petrol fiyatlarını 30 \$/varil civarında olacak şekilde bu yıl sonuna kadar 74 milyon ton ham petrol üretmektir" diyen Bakan Bozumbayev "Bu yılın ilk 4 ayında ülkemizin petrol üretimi 26.2 milyon ton olmuştur, güncel planımızın %4 önündeyiz" demiştir. Bakan Bozumbayev'e göre; yükselen petrol fiyatları şirketlerin sondaj işlemlerini hızlandıracak ve bu sene hedeflerini aşacaktır. Bakan konuşmasında; "2015 yılında, Kazakistan'ın petrol ve kondensat üretimi 79 milyon tona ulaştı" demiştir (Uluer, 2016, ss:6-10).

6.KAZAKİSTAN'IN ÇOK VEKTORLÜ ENERJİ POLİTİKASI

Bölgede Orta Asya-Merkez Doğalgaz Boru Hattı (Central Asia-Center Gas Pipeline System-CAC) önemli bir rol oynamaktadır. 90 milyar metreküp kapasitesiyle Orta Asya-Merkez Doğalgaz Boru Hattı Türkmenistan doğalgazını Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Rusya'ya taşımaktadır. SSCB döneminde inşa edilen bu hat, bölge ülkeleri arasında doğalgaz transferini sağlayan tek hat olması sebebiyle kritik bir konumda bulunmaktadır. Kazakistan'ın Tengiz sahasından çıkarılan petrolü Rusya'ya taşıyan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (Caspian Pipeline Consortium-CPC) ve Atyrau-Samara petrol boru hatları bölgede petrol transferi gerçekleştiren diğer önemli hatlardır. İki hattın toplam petrol taşıma kapasitesi günlük 1,2 milyon varilin üstünde seyrederken hatlar aynı zamanda Kazakistan'ın petrol ihracatının büyük bir kısmının transferini de sağlaması sebebiyle ayrıca önem taşımaktadır. Hazar Bölgesi'nde petrol transferi gerçekleştiren diğer hatlar ise, günlük 240 bin varil kapasitesiyle Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı (Kazakhstan-China Pipeline) ve günlük 100 bin varil kapasitesiyle Azerbaycan petrolünü Rusya'ya taşıyan Bakü-Novorossiysk (Baku-Novorossiysk-Northern Route Export Pipeline) petrol boru hattıdır. (Karagül vd., 2016, s.11)

Bugün Kazakistan Atyrau-Samara boru hattı aracılığıyla petrolünü Doğu ve Batı Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir. Kazakistan'ın Atyrau şehri ile Rusya'nın Samara şehrini birbirine bağlayan 697 km uzunluğundaki bu hat sayesinde Kazakistan yılda 15.2 milyon ton petrol ihraç etmektedir. 2009'da taraflar bu miktarın 25 milyon tona çıkarılması konusunda anlaşmaya varmıştır. Yine Tengiz-Novorossiysk petrol boru hattından ihraç edilen petrol miktarının da 2014'te 67 milyon tona çıkarılması planlanmaktadır. Ancak bu boru hatları yeterli olmadığı gibi, Kazakistan'ı tamamen Rusya'ya bağımlı kılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, Rusya'nın baskısına rağmen Kazakistan, Bakü-Teflis-Ceyhan boru hattına da katılmaya karar vermiştir. Kazakistan'ın bu projeye katılımı hiç şüphesiz, Kazakistan'ın daha bağımsız hareket etmesini sağlayacaktır. Vladimir Putin'in Mayıs 2007'de gerçekleştirdiği Orta Asya ziyareti sırasında Kazakistan ve Türkmenistan ile enerji alanında anlaşma imzalaması bu beklentiyi haklı çıkarmaktadır. Taraflar arasında imzalanan anlaşmaya göre, Türkmen gazı Kazakistan ve Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacaktır. Prikaspiyskiy (Hazar Yanı) adı verilen boru hattı, Türkmenistan ile Kazakistan topraklarından geçecek ve daha sonra bu boru hattı 1967'de inşa edilen Orta Asya- Merkez (Rusya) boru hattına bağlanacaktır. (Uzunluğu toplam 1700 km'ye ulaşacaktır). Boru hattının kapasitesi ise yıllık 30-40 milyar metre küp gazın ihracatına imkan tanıyacaktır (Kamalov, 2011:44).

Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi

Kazakistan'ın Çin ile enerji alanındaki işbirliği 24 Eylül 1997'de petrol ve doğal gaz alanındaki işbirliği, Kazakistan'ın Enerji Bakanı ile Çin'in Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) arasında Kazakistan yer altı kaynaklarının araştırılması ve Kazakistan'dan Çin'e petrol boru hattının inşa edilmesine ilişkin imzalanan genel anlaşma ile başlamıştır. 4 Temmuz 2005'te Çin devlet Başkanının Astana'ya gerçekleştirdiği ziyaret sırasında “Çin ile Kazakistan arasında ortak stratejik işbirliğinin oluşturulması ve geliştirilmesine ilişkin deklarasyon” imzalanmıştır. Ardından 20 Aralık 2006 tarihinde “Çin ile Kazakistan arasında 21. Yüz Yılda Stratejik İşbirliği” anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla, iki ülke arasındaki Atasu-Alaşankau petrol boru hattının inşa edilmesi ve iki ülke arasında Trans-Kazakistan demir yolu projesini hayata geçirerek, bu güzergâh üzerinden Çin'in Uygur-Sincan bölgesine petrollerin sevkiyatının sağlanması öngörülmüştür. Ayrıca Çin şirketleri tarafından Kazakistan'ın “SNPS-Aktobemunaygaz” ve “PetroKazakistan” petrol şirketleri satın alınmıştır. “Kenkiyak-Atırau”, “Atasu-Alaşankoy” petrol boru hatlarının Çin tarafından finanse edilmesi kararlaştırılmış, 2009'da inşası başlayan “Kenkiyak-Aralsk-Kumkol” petrol güzergâhı projesi 2011'de faaliyete başlamıştır (Askarov, 2014:241).

BDT ülkeleri arasında Rusya'dan sonra Çin'in ikinci ticaret ortağı Kazakistan'ın ticaret hacmi 2007'de 13,8 milyar dolarken, bu rakam 2008'de 15 milyar dolara yükselmiştir. 2005'te Rusya ile Kazakistan arasında ticaret hacmi 9,92 milyar dolar olup Çin'in Kazakistan ile yaptığı ticaretten iki kat daha fazlayken, 2007 yılına gelindiğinde Rusya-Kazakistan ve Çin-Kazakistan arasındaki ticaret hacmi eşitlenmiştir. Çin ile Kazakistan arasındaki söz konusu ticari artışların % 30'u ucuz mal fiyatlandırılmasındandır. Çin ile yaptığı ticaretinin %75'ini Sincan-Uygur bölgesiyle gerçekleştiren Kazakistan, yaptığı ihracatın %98'i stratejik öneme sahip maddelerden oluşmaktadır. 2009 yılında Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Pekin ziyareti sırasında Çin Ulusal Petrol Şirketinin (CNPC) Kazakistan'ın “Mangistaumunaygaz” şirketini satın almasına karşılık Çin'in Kazakistan'a 10 milyar dolar kredi sağlayacağı konusunda anlaşma yapılmıştır. 2008-2011 yılları arasında Çin'in Kazakistan'a sağladığı kredi 18,5 milyar dolara ulaşmıştır. 2011'de Çin'in Kazakistan'a yapmış olduğu doğrudan yatırımların miktarı 3,35 milyar dolar düzeyindeyken, aynı Çin sermayesi Kazakistan'daki 79 petrol şirketinden 22'sinin varlıklarını satın alarak Kazakistan petrol üretimindeki payını %22,5'e kadar artırmış ve ikinci sıraya yükselmiştir. Eylül 2013'te iki ülke devlet başkanları arasında yapılan anlaşmayla Çin, Kazakistan'ın Hazar kıyısındaki 4,8 milyar ton petrol ve 1 trilyon metre küp doğalgaz rezervine sahip “Kaşagan” petrol yataklarını 5 milyar dolara satın almıştır. CNPC ile “KazMunayGaz” arasında yapılan sözleşmeyle, Çin tarafı “KazMunayGaz” enerji şirketinin

%8,3 payını satın alarak, iki şirket arasında yapılan anlaşmayla taraflar ortaklaşa Aktau'da boru hattı fabrikasının ve petrol sanayi kompleksinin kurulmasına karar vermiştir (İsmailov, 2015:5)

Hazar bölgesinin en büyük ve en verimli petrol ve doğal gaz sahaları Hazar'ın güney bölgesinde, özellikle Kazakistan'ın Tengiz bölgesine uzanan bir bölge de yoğunlaşmaktadır. Bugün en verimli sahaların Kazakistan'ın Tengiz, Karacahanak bölgesi olduğu biliniyor. Azerbaycan'ın aksine Kazakistan'da petrol hem deniz hem de karadaki rezervlerden oluşmaktadır. Özellikle 6-7 milyar varillik rezerv miktarı ile dünyanın en büyük onuncu petrol sahası olan Tengiz bölgesinin yanında, son yıllarda Karacahanak bölgesinde yapılan araştırmalar sonucu bulunan yaklaşık 10 milyar varillik rezerv, bu sahayı dünyanın en büyük petrol rezervi haline getirmiştir. Dolayısıyla BP Amoco'nun 1999 yılı belirlemelerine göre, Kazakistan'ın toplam üretilebilir petrol rezervleri 8 milyar varilin üzerindeyken, Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2000 yılı raporlarına göre, 10 milyar varildi. Ancak Karacahanak sahası ile halen devam eden petrol araştırmaları sonucu Kazak petrolünün 20 milyar varilin üzerinde bir rezerv sahibi olduğunu belirtmek gerekir. BDT içerisinde yer alan Kazakistan aynı zamanda 1996'da kurulan ve Çin'in de içinde yer aldığı Şanghay Beşlisi (Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan (2001)), içerisinde de yer almaktadır (Baycaunova, 2000:253).

Kazakistan'ın 39,8 milyar varil petrol ve 2.4 trilyon metre küp doğal gaz rezervleri bulunduğu tahmin edilmektedir. Chevron ile yapılan ortak yatırım anlaşmaları çerçevesinde kurulan Tengizchevroil adlı yeni (Amerikan ve Kazak ortaklığı) şirket Tengiz petrollerinin işletilmesini üstlenmiş bulunmaktadır. Kazakistan petrol üretiminin yaklaşık %50'sini tek başına yapan Tengizchevroil, günlük yarım milyon varile yaklaşan bir üretim kapasitesine sahip olduğunu belirtmekte fayda var. Bu girişimde Kazak petrol firması Tengizneftgaz ile Chevron yarı yarıya ortak olup, 40 yıl boyunca tahmini 6-7 milyar varil Tengiz ve Korolev yatakları geliştirilecek ve 4 bin km²'lik bir sahada petrol aranacaktır (Dikkaya, 1999/2000:46).

IEA (outbook 2010) verilerine göre 2008 yılı itibarıyla dünya toplam enerji % 27'si kömürden sağlanmıştır. Ve iklim değişikliği tedbirleri içeren yeni senaryolara göre de bu oran önümüzdeki yıllarda düşüş göstermeyecektir. Kömür çok büyük ölçüde elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Son 10 yılda enerji talebinin karşılanmasında kömür, kullanımı en hızla artmış olan kaynak olmuştur. Dünya elektrik üretiminin % 42'si kömürden yapılmaktadır. Orta Asya ülkeleri içerisinde kömür dikkate değer oranda yalnızca Kazakistan'da üretilip

Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi

tüketilmektedir. Kazakistan'da elektrik üretimi büyük ölçüde kömürlü termik santral aracılığıyla yapılmaktadır (Yazar, 2011:34).

14 Aralık 2009'da Kazakistan lideri N. Nazarbayev; Türkmenistan, Çin ve Özbekistan liderleri ile Türkmenistan'ın Türkmenabat şehrine gidip "Türkmenistan- Özbekistan-Kazakistan-Çin" gaz boru hattının açılış törenine katıldı. Gaz boru hattı bu dört ülke toprağından geçecektir. Hattın genel uzunluğu 7000 km'yi bulmaktadır. (Türkmenistan topraklarında 188 km, Özbekistan'da 525 km, Kazakistan'da 1293 km ve Çin topraklarında 4860 km). N.Nazarbayev gaz boru hattının açılış töreninde şunları söylemiştir: "Gaz boru hattı Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ın maden yatakları birbirine bağlayacaktır. Bu hat, Çin ile Orta Asya pazarları ve tüm bölgenin ekonomisinin geleceğı için stratejik öneme sahiptir. Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin gaz boru hattının hayata geçirilmesi tüm katılımcı tarafların çıkarlarına cevap olacaktır." (www.akorda.kz, 14.10.2012)

SONUÇ

ABD, AB, Rusya ve Çin gibi büyük güçler bu bölgedeki enerji kaynaklarına sahip olabilmek ve enerji hatlarını kontrol altında bulundurmaya istemektedir. Hatta söz konusu güçlerin petrol stratejileri, dış politikalarının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bir enerji süper gücü olarak Rusya, Sovyetler Birliğı'nin yıkılmasıyla birlikte bölge üzerinde kaybettiğı kontrolü yeniden kazanmak amacıyla çalışmakta, bir monopol durumuna gelmeye çalışmakta ve başta ABD ve AB olmak üzere diğer büyük güçlerin bu bölgedeki etkinliklerini önlemeye çalışmaktadır. Rusya'nın Orta Asya'yı ve Kafkasya'yı yaşamsal çıkar alanı olarak görmesinde Hazar Bölgesi'nin zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olması önemli bir faktördür. Bölgeye yönelik politikaları olan diğer bir güç ise ABD'dir. Hazar Havzası ve Orta Asya enerji kaynakları ABD'nin bölgeye yönelik politikalarında önemli yer tutmaktadır. Hem ABD hem AB'nin bölge ülkelerine yönelik izlenen temel politika söz konusu devletlerin bağımsızlıklarının pekişmesi ve Rusya'ya bağımlı olmaksızın zenginliklerinin bölge dışı ülkelere ulaştırılmasının sağlanması şeklinde olmuştur (3.'ncü Uluslararası Strateji..., 2010:77)

Bu bağlamda Kazakistan yabancı yatırımları çekerek kalkınma süreçlerinin hız kazanmasını sağlarken aynı zamanda enerji sektöründe, ülkenin ihtiyaç duyduğu gerekli teknolojik ve teknik altyapılara ulaşma imkânını da vermektedir. Kazakistan bu yünden attığı adımlarla enerji kaynaklarını daha verimli bir şekilde değerlendirme olanağı elde ederken, dış piyasaya dönük enerji politikaları ülkenin sahip olduğu enerji potansiyelini kullanmasını sağlamaktadır. Kazakistan'da mevcut

yatırımların beklenenden düşük olmasında Hazar'ın statü problemlerinden kaynaklı ülke anlaşmazlıklarının payı büyüktür. Bu durumda Hazar'ın statü sorunu ve bölgede bulunan ülkelerin bu soruna nasıl çözümler getirdiklerinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Hazar Denizi'nin Kazakistan sektörü petrol ve gaz kaynakları ve jeopolitik konumu çeşitli nedenlerden dolayı Kazakistan'ın dış politikada aktivitesini sağlamak için anahtar koşullardan biri olarak düşünülmelidir. Ayrıca diğer ülkelerle ve uluslararası örgütlerle ilişkilerinde kendi çıkarlarını korumak, imkânlardan biri olarak düşünülmelidir. Bu ise Hazar Denizi'nin büyük bir siyasi "oyun" etrafında olduğundan dolayı onun hidrokarbon kaynaklarının ortaklık ve rekabetle iç içe olmasından kaynaklanmaktadır.

Hazar Denizi ilk olarak kıyı devletlerinin çıkar odağı ise (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan) dış aktörler olarak ABD, Çin, Türkiye, Batı Avrupa, Orta Doğu ülkeleri ile Asya-Pasifik bölgesinin de çıkar odağıdır. Bütün bunlar uzun bir süre içinde, arama sorguları Hazar petrolünün potansiyel mevduatlarının keşfi ve sömürüsüne getirmektedir. Ayrıca onun dünya piyasalarına ihracatı ise salt ekonomik düzlemden siyasi ve stratejik düzleme yükselmiştir. Aynı zamanda Kazakistan'ın dış politika ve dış ekonomik politikada çok vektörü yaklaşımı nedeniyle ayrıca Hazar Denizi'ndeki sektörünün açıklık düzeyinde İran, Rusya ve Türkmenistan üzerinde açık üstünlüğünden ve yabancı yatırımcıları çekme düzeyinde Azerbaycan üzerinde açık üstünlüğünden dolayı ele alınan jeopolitik alanda daha çok merkezi konumda yer almaktadır. Bu bağlamda Kazakistan çeşitli ikili ve çok taraflı ilişkileri sayesinde sorunlarını çok yönlü enerji politikayı izleyerek çözmektedir.

KAYNAKÇA

- Abılov, Shamkhal (2013), *Hazar'ın Hukuki Statüsü*, Hazar Raporu, Elma Basım, Yaz, Sayı:04, İstanbul
- Acar, Necmettin (2013), *Enerjinin Jeopolitik Önemi Ve 20.Yüzyılda Petrolde Aracılık Gülbenkyan Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Akyener, Oğuzhan (2016), *Hazar Coğrafyası Raporu*, Türkiye Enerji Stratejileri & Politikaları Araştırma Merkezi, TESPAM Aylık Ülke/Bölge Raporları, Mayıs.
- Askarov, Sabir (2014), *Orta Asya Güvenliğinde Bölge Dışı Güçler ve Rusya*, Yüksek Lisans Tezi, T.C Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara
- Aras, Osman Nuri (2012), *Ekonomik Neden ve Sonuçları Bakımından Hazar'ın Güvenlik Sorunu*, 5. Uluslararası Turk-Asya Kongresi, TASAM.
- Askarov Tulegen, *Kaspiy zhdet svoego statusa*, Gazeta Delovoy Kazakhstan, №1 (548), 20.01.2017
- Balgınbayev, Nurlan (1996), *Nefti Gaz Kazakhstana*, Kazakhstan i Vsemirmoye Soobshestvo, Almatı (БАЛГЫНБАЕВ, Нурлан (1996), *Нефть и Газ Казахстана*, Казахстан и Всемирное Сообщество, Алматы)
- Baycaunova, Saule (2000), “*Kazakistan Petrol ve Gazının Türk ve Rus Dış politikasındaki Yeri*”, Avrasya Dosyası: ABD Özel, Cilt: 6, Sayı: 2, Yaz, Türkiye
- Kireçci, M. Akif (2011) *ABD'nin Orta Asya Politikaları*, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara.
- BP Statistical Review Of World Energy Statistical Review Of World Energy, 2011.
- Derman, Giray Saynur, Ongarova, Yerkinay (2014), *Kazakistan'ın Enerji Politikası*, TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi, Cilt: 6/ Sayı: 22, İlkbahar.
- Dikkaya, Mehmet (1999/2000), “*Türk Cumhuriyetleri Enerji Kaynakları: Yeni Büyük Oyunun Temel Dinamikleri*”, Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl:1, Sayı:3, Kasım-Aralık-Ocak.
- İsmailov, Elnur (2015), *Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Enerji Politikası*, Bilgesam Analiz, No:1189, 13 Şubat.

Yerkinay Ongarova

- Hekimoğlu, Asem (2012), *Uluslararası Dengeler Bağlamında Orta Asya'daki Enerji Politikaları, Bölgesel Ve Küresel Politikalarda Orta Asya* / Editör: M. Savaş Kafkasyalı, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Sfn Televizyon Tanıtım Yayıncılık, Türkistan.
- Kamalov, İlyas (2011), *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara.
- Karagül Erdal Tanas, KİZİLKAYA Mehmet, KAYA Salihe (2016), *Statü Sorunu İkileminde Hazar'da Enerji Denklemi*, Analiz, Nisan, Sayı: 155, SETA Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara, Türkiye.
- Naushabayeva, Assem (1999), *Azerbaycan Ve Kazakistan Petrolleri Ve Bölgesel Politikaya Etkisi*, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Master Tezi.
- Nogayeva, Aynur (2011), *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*, Ankara, USAK yayınları.
- Ongarova, Yerkinay (2015), *Kazakistan Dış Politikasında Hazar Enerji Kaynaklarının Rolü*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Doktora Tezi.
- Özdemir, Yavuz (2007), *Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan Ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri Ve Politikaları*, Ankara, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Parkhomchik, Lidiya (15.03.2016-21.03.2016), *Kazakistan'ın Aktau Uluslararası Deniz Ticareti Limanını Kuzeye Doğru Genişletme Projesi*, Avrasya Araştırma Enstitüsü, Kazakistan, No: 59.
- Samedov, Parviz (2002), *Hazar Denizi Ve Hukuki Statüsü*, Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sönmezoğlu, Faruk (2005), *Dış Politika Analizi*, İstanbul: Küre Yayınları
- Sultanov, B (2012), *Tsentrlnaya Aziya Kaspiskogo Regiyona: Risk, Vizovi, Ugrozi*, KİSİ, Almatı.
- Sultanov, B (2013), *Kaspiski Regyon: Aktualnoye Problemi Razvitiya*, KİSİ, Almatı.
- Uluer, Mahmud Esad (2016), *Hazar Bölgesi Enerji Görünümü, Dünya Enerji Görünümü*, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Sayı:161, Haziran.

Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi

Yalçınkaya, Alaeddin (2006), *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler Etnik Düşünden Küresel Kördüğüne*, Lalezar Kitabevi, Ankara.

Yazar, Yusuf (2011) *Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri*, Ankara, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.

3. 'ncü Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri, Beykent Üniversitesi Yayınları, 2010, İstanbul.

Zhıznın S.Z, Gulıyev I.A, (2012), *Energeticheskaya diplomatiya v Kaspiyskom regione*, Zhurnal Vestnik MGIMO-Universiteta, №1 (22).

Чеботарев, Андрей (2013), *Политика Казахстана в Каспийском регионе: стратегические приоритеты и современные тенденции*, Казахстан в глобальных процессах, № 2.

http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/ekonomik_neden_ve_sonuclari_ba_kimindan_hazarin_guvenlik_sorunu_b5385c20-72c0-4f31-9931-d19c764fb789.pdf, 14.10.2012

<http://haberciniz.biz/iran-hazarda-avantaj-arayisinda-3127100h.htm>, 27.08.2014

www.akorda.kz, 14.10.2012

http://slideplayer.biz.tr/slide/2403825/#.VtNKNbkaucg.odnoklassniki_ru, 20.05.2017

<http://ia-centr.ru/publications/23903>, erişim tarihi:15.01.2017

<https://camonitor.kz/20936-kaspiyskoe-more-v-centre-vseobshego-vnimaninya.html>, erişim tarihi: 10.02.2017